

प्रा. वाय.बी. लबडे

ग्रंथपाल

महाराजा जिवाजीराव शिंदे महाविद्यालय, श्रीगोंदा

प्रा. सी.के. खैरनार

ग्रंथपाल

राधाबाई काळे महिला महाविद्यालय, अहमदनगर

सांगणे :-

पर्यावरणीयदृष्ट्या हरित आणि टिकाऊ ग्रंथालयांची व्याख्या, ग्रंथालय इमारतीचे बांधकाम करताना राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय माणक वाचा वापर, आंतरराष्ट्रीय ग्रंथालय संघाचे योगदान, हरित ग्रंथालयासाठी ग्रंथपालांची भूमिका आणि भागताली काही हरित ग्रंथालयांची माहिती या लेखात दिलेली आहे. तसेच ग्रंथालयांनी पर्यावरणीयदृष्ट्या पूरक वातावरण तयार करून हरित ग्रंथालयासाठी दिशादर्शक म्हणून काम करणे ही काळाची गरज आहे.

शोपसंज्ञा :- हरित ग्रंथालये, आंतरराष्ट्रीय प्रमाणक, राष्ट्रीय प्रमाणक, अंतरराष्ट्रीय ग्रंथालय संघाचे योगदान

प्रस्तावना :-

रोजच्या हवामानात होत असलेला बदल, जागतिक तापमान वाढ यामुळे पर्यावरणाचा न्हास होत आहे, त्याचे परिणाम आपण उपभोगत आहोत. पर्यावरणाला पूरक असे वातावरण तयार करण्यासाठी अनेक क्षेत्रात बदल होताना दिसत आहे, त्यास ग्रंथालये सुद्धा अपवाद नाहीत. १९९० पासून हरित ग्रंथालये चळवळ सुरु झालेली असून मागील काही काळापासून ही संकल्पना जोर धरू लागली आहे. हरित ग्रंथालये ही संकल्पना या संकल्पनेमध्ये नैसर्गिक सूर्यप्रकाशाचा वापर करून, तसेच नैसर्गिक व मोकळी हवा येईल अशा प्रकारे तयार करण्यात आलेले आहेत. सर्व वयोगटासाठी ग्रंथालये ही शिकण्याची केंद्रे आहेत. यामध्ये ग्रंथालये ही केवळ ज्ञानाची भांडारे नसून पर्यावरणासंबंधी जागरूकता वाढविण्यासाठी महत्वाची मदत करतात, तसेच मानवी आरोग्यावर कोणताही परिणाम होणार नाही याची दक्षता हरित ग्रंथालये घेतात. मानवी आरोग्याचा विचार करत असतांना वेगवेगळ्या मानसिक बदलावर ग्रंथालयातील हरित वातावरण सकारात्मक परिणाम करण्यास मदत करते.

व्याख्या :-

ऑनलाईन डिक्शनरी ऑफ लायब्ररी अँड इन्फॉर्मेशन सायन्स च्या व्याख्येनुसार,

नैसर्गिक वातावरणावर नकारात्मक प्रभाव कमी करण्यासाठी आणि अंतर्गत वातावरणाची गुणवत्ता टिकविण्यासाठी ग्रंथालयाचे स्वतः निश्चित करणे, बांधकामासाठी लागणारे नैसर्गिक साहित्य आणि जैव वर्गीकरण करण्यायोग्य उत्पादनाचा वापर, पाणी, ऊर्जा, कागद या संसाधनाचे संरक्षण करणे इ.चा विचार करून आणि लीड (LEED - Leadership in Energy and Environmental Design) आणि (USGBC- United States Green Building Council) यांच्या माणकानुसार बांधकाम करणे. युनाइटेड स्टेट्स ग्रीन बिल्डिंग कौन्सिल (USGBC) ची स्थापना १९९३ मध्ये ना नफा ना तोटा या तत्वावर व्यक्तिगत सदस्यशासाठी झाली. त्यांनी लीड (LEED - Leadership in Energy and Environmental Design) ची स्थापना केली. या संस्थेद्वारे संपूर्ण जगामध्ये हरित इमारतीची तपासणी करून चार प्रकारची प्रमाणपत्र (Certified Silver, Gold, Platinum) दिले जातात.

हरित इमारतीसाठी आंतरराष्ट्रीय माणक

लीड प्रमाणकाद्वारे हरित इमारत तयार करताना पुढील प्रकारचे मुद्दे विचारात घ्यावेत असे सुचविले आहे.

- **स्थाननिश्चिती (Location) :-** ग्रंथालयाची इमारत बांधत असताना लीड ने अनेक प्रकारची मार्गदर्शक तत्वे दिलेली आहेत. ग्रंथालयाचे स्थान हे गजबजलेल्या ठिकाणी लोकवस्तीत असावे, रस्त्याच्या दोन्ही बाजूने झाडे लावलेली असावेत, गाडी पार्किंग करण्याची सोय असावी. ग्रंथालयाच्या सभोवती हिरवीगार झाडी असावी, बाहेर झाडांच्या खाली असे कट्टे तयार करावेत की तेथे बसून वाचनाचा आस्वाद घेता यावा.
- **पाणी (Water) :-** ग्रंथालयामध्ये पाण्याचे योग्य प्रकारे व्यवस्थापन करण्यात यावे. पावसाचे पाणी जमिनीमध्ये मुरविण्यासाठी वॉटर हार्वेस्टिंग करावे, तसेच शुद्ध पिण्याच्या पाण्याची सोय करण्यात यावी, त्यासाठी वॉटर कूलर बसवून घ्यावेत. संडास आणि बॉशरूम साठी योग्य प्रमाणात पाण्याचा वापर करावा.